

---

## a háború után

Dušan Vasiljev halálának 50. évfordulójára

DRAŠKO REĐEP

Alapszínünk a szürke.  
D. Vasiljev: Prológus

---

Ha Dušan Vasiljev életrajza fölé hajlunk, modern költészetünk e tragikus sorsú fiataljának Kikindán indult és itt is véget ért életútja fölé, a nem egészen negyed évszázadig tartó létezés és írás, küzdés és betegség, tengődés és haldoklás, a tüdővész lázában való lobogás fölé, — akkor jellegzetesen és visszavonhatatlanul egy sebzett ember drámai fájdalmas lírájának benyomását visszük magunkkal. Mert csak így lehet lázas, magános leveleket írni és küldözgetni a sivár bánáti éjszakában, vagy „hajnalban, kakas szóra várni” (R. Konstantinović), így lehet megmagyarázni azt a felindult és átforrósodott életet, amelyben több volt a megbocsátás, mint az öröm, a kedves emlék, így lehetett csak naponta lesni a postást a messzi nagyvilágból érkező hírekkel, ahol az ő verseinek is megvolt a visszhangjuk, így lehetett álmodozni a sír szélén, mintegy a tudat túlsó partjáról. Azt, amit ez a költő tett, heves, szónoki lelkesedéssel tette, de egyúttal annak az embernek a nem mindennapi gesztusával is, aki a halállal barátkozik. Ahogy Antun Branko Šimić, úgy Dušan Vasiljev is a megismerés sivárságáról énekelt, egy fiatalember útjelző nélküli barangolásáról, melyben még eszménykép sem volt, mivel: *Az ember eltévedt, s szent dolgait a tűz felfalta.* És ahogy Tin Ujević is a híres *Fisharmonikában*, Vasiljev az emlékek és ábrándok feletti átkos kerengésben ismerte meg a vereségnek keserűségét és a szürke, semmitmondó élményekben a földhözragadtságot, amit egyértelműen meg is fogalmaz, amikor azt mondja: *Mi azt hittük, előre megyünk, de minden lépésünk visszakozás.*

Kikinda és Temesvár, Zsombolya és Csenej, Kovin és ismét Kikinda az az állomáshely, ahova Dušan Vasiljev bánási vicimálisa elkanyarog, egy ember erőteljes halálhörgésével maga előtt, egy olyan ember feledhetetlen hörgésével, aki pusztának találja az életet, rajtaütésszerűen és rablómódra kifosztottnak. A vele egyívásúakról írva, szerencsétlen társait szólongatva, a szürke deszkabódék világát festegetve, melyek fölött kínos tespedéssel kel fel a hajnal, Dušan Vasiljev az egész benne

tomboló indulatot, haragot egyetlen himnuszként, egyetlen mementóként a *Háború utáni ének*ben öntötte ki. Egyetlen himnuszban, a nagy európai éjszakában, amely a Bánság földjén lidércként döntött mindent a porba.

És éppen ez a nagy, bizonytalan, hegekkel és kataklizmákkal teli kategória, a *háború után*, úgy jelenik meg e beteg költőnél, mint egy autentikus napló a pusztításról, pusztulásról és a halálról. *A szögesdrótoktól a szemhatárunk is szürke, az ég is szürke, a lélek is szürke, s közben halál, tifusz, nyavalyatörés kapkodja áldozatait.* A háború e gyógyíthatatlan sebére és élményére szűkítve le a láthatárt, Vasiljev a modern szerb lírában a halál és a búcsúzás hírnökeként dübörgött fel, s egyúttal a tiszta, szenvedő ember fedhetetlen nihilizmusával is.

Mindent eltaszítva magától, tüdővészének forró leheletével tagadva a *buja bűnöknek zavaros fertőjét*, Vasiljev undorodva sorolta fel e konvencionális tapasztalat tárgyait, rövid, lélegzetnyi szünetközökkel azoknak, akik búcsúzni készülődnek, vagy akik már elmentek. A vallomás állandó szenvedélyében, szépítgetés nélkül, sőt a versstruktúra iránti teljes gondatlansággal, Vasiljev a Tüzet is nagybetűvel írta, mint költészete megannyi lényeges szavát, vagyis patetikusan, fennköltén, nagy kezdőbetűvel.

És mivel nem hitt a *háború utáni ének* vidámságában, nem hitt abban, hogy mindaz után, amit a háborús öldöklés nagy békétlensége- és szürkeségeként élt át, még vidáman is lehet énekelni, Vasiljev azokon a cseneji, kikindai, zsombolyai, kovini, temesvári éjszakákon izzó szenvedéllyel a meztelen életet és életünket szólongatta, úgy becézgetve azt, mint a búcsúzó, a tőle távolodó.

A megsárgult lapok és emlékek messzeségéből így merül fel e fiatalember alakja is, aki az embernek és az őt nemző szülőanyjának is olyan szavakat mondott, mint később Krleža a saját lírájában, a *bitófák alatt*. És valóban, *bitófák alatt*, átkos lázainak tüzében, a perifériára szorulva és dacolva az áramlatokkal, ez a lírikus egy fájdalmas torzóban, meggyőzően örökítette meg a modern ember álmának és halálának látomását. Prológus volt ez nemcsak egy korszak költői antológiájához, hanem ahhoz is, hogy miként értelmezte ő a büszkeséget és a nyomorúságot, elesettséget.

E költő életrajzíró, egyik írásának címét — *Élet Csenejen* — felhasználva, gunyorosan megjegyzik, hogy ugyanaz a Csenej ez, amely Oluja pappal Čira és Spira papot is bevárja nevezetes temesvári útjuk során. Ily módon kapott ez a derűs, Stevan Sremac említette hely egyszerűen más horizontot, valahogy úgy, mint Wanyek Tivadar képein, amelyeken megszakítás nélkül remegnek ott egy késői lámpa ellobbanó fényei.

Joggal hangsúlyozta tehát Dušan Vasiljev halálának öt éves évfordulójakor Milan Bogdanović, hogy modern költészetünk e sajátos egyénisége izgalmas, szenvedélyesen kavargó vetületét adta a háborús éveknek és a háború utáni napoknak, pillanatoknak. Olyan vetületét, amely egyúttal tipikus is a mi korszerű irodalmunkra. És forrongó, retorikus, fájdalomtól hullámzó költői hangjával Đura Jakšić-tyal folytatott korrespondenciát Vasiljev, vagyis lényegében azt a forradalmi hanghordozást és melódiát vette át, amely ott lebegett a Bánság felett, s amelyet ma Bogdan Čiplić, Miroslav Antić, Milorad Crnjanin, Radivoj Šajtinac és Milutin Pavlov követ, vall a magáénak...

A fiatal Kležáról és a fiatal Crnjanskiról szóló írásokban, írásaikban, szóltunk már a háború e véres, kétségbeesett és halálos szimbólumairól, s most látjuk, hogy ezek a szimbólumok Dušan Vasiljev verseit is uralják. Sajnos, e fiatal költő egy márciusi éjszakán befejeződött, rövid élete és műve még nincs eléggé felderítve. Holott ez az élet az *Új Európa* még fölvágtatlan száma fölött aludt ki, holott Vasiljev fiatalosan lázadó versei azt mutatják, hogy ezt a költőt, ezt a feledhetetlen fiatal-embert a modern szerb költészet integrális részének kell tekinteni.

És éppen mert túl korán távozott, s mert befejezetlen torzót hagyott maga után, Dušan Vasiljev a fiatal Krleža és a fiatal Crnjanski költői és szellemi érdeklődési körében is megmarad, méghozzá úgy, mint az *Öldöklés vörös éveinek* hírnöke, azoknak az éveknek a hírnöke, amikor az emberek *térdig gázoltak a vérben*, s amikor a költő *magára maradt a véres hajnalokon*. Érzelmének ezt a körét mindenképpen érdemes megvizsgálni, mint ahogy azt is, hogy mennyiben hatott költészetére Ady. Annál is inkább, mert egyik méltatója szerint Vasiljev „Ady verseivel feküdt és kelt”. És az élete során megjelent kevés elismerő írás is elsősorban az Ady költői hangjával való rokonságot domborítja ki. „Ez a fiatal falusi tanító, 1923 őszén, Kikindáról hazatérve, egy riportot olvasott Csenejéről és önmagáról a magyar nyelvű *Bács megyei Napló*ban. Éspedig egy lelkes, sok elismerést tartalmazó riportot, amelyben a magabiztos és büszke fiatalembert, a fiatal cseneji költőt, az írás szerzője a nagy magyar költővel állította párhuzamba, bizonyos hasonlatosságokat fedezve fel köztük.” (Ž. Milisavac).

Miközben maga is Petőfit fordított és csaknem egyidőben Zmaj- és Đura Jakšić-verseket ültetett át magyarra, Vasiljev így a messi cseneji és kikindai éjszakák síri csendjében a romantika legkifejezettebb alakjaival barátkozott, s persze, ennek ellenére a saját lírai világának alapvető jegyeihez sem maradt hűtlen. *Az országutakon bűzlő kórházak vánszorognak, és mindenütt, bennünk, álmunkban és imádságunkban is ott vannak, akár a felhők a város fölött...* Természetesen semmiképp se egy helyzet statikus állapota ez, mint inkább a mozdulás állapotáé, amely mindenekelőtt a fájdalomról és a lélekbe ivódott traumákról szól. Egyetlen nagy nekifutással és lendülettel írva verseit, utólagos javítgatások nélkül, Vasiljev az iskolás, illetve a klasszikus költészettel is ujjat húzott, mondván: *az én szívemben nincsen ritmus*. És valóban, az ő ritmusa semmilyen más ritmusra sem hasonlít, annyira laza, lázasan lüktető, szaggatott és feltétel nélküli. *Kelj fel, Fiam, hogy bosszút álljak*, költőileg nem más ez, mint egy patetikus felkiáltás, mint egy zászló, mint egyike azoknak a gyászlobogóknak, amelyek Dušan Vasiljev lírájában ott suhognak.

Ilyen megvilágításban, valóban, ennek az alig 24 éves, periférián és határmezsgyén kallódó beteg, magános fiatalembernek a költészete, a dévaj világ arcába vágva, mintha csak azt a mottót sugallná, hogy: *Elhullottunk a gyászlobogók alatt*.

És a gyűrött, megviselt falusi, kisvárosi, tanítói magányában neki — az elhulláson kívül — valóban nem is futotta többre erejéből. Nála még minden csak kezdet, sejtés, visszhangtalan vázlat és elindulás. Kortársa, Dušan Matić, nyilván nem rá gondolva írta le nemrég: *Van idő mindenre, még a meghalásra is*. A bánási lírikus halálának fél évszázados távlatából írta fel ezt, annak a költőnek a halála után, aki a hangjában

és a homlokán a halál jegyével szenvedélyesen kereste a *háború után éneklő embert*. Ez a hang Krleža korai, háborús verseiben lelt visszhangra és megújulásra. Az emberi és az európai háborús dráma színterén, Dušan Vasiljev a *lelkében kavargó árnyakkal* a szégyenteljes napoknak egy olyan áradatát jósolta meg, amely a békében sem jelent majd többet a polgári tespedésnél, a tragikus illúziórombolásnál és a végnél.

A háború költője tehát így elsőként vetette fel azt a kérdést, hogy merre induljunk el és mi legyen *a háború után*.

*Szűcs Imre fordítása*